

STUDII ȘI CERCETĂRI: PSIHLOGIE

EMERGENȚA REPREZENTĂRILOR SOCIALE.

MECANISMUL DE ANCORARE

Mihai ȘLEAHTIȚCHI

Catedra Psihologie Aplicată

People always come in contact with information unknown to them. When they feel a discrepancy, they make an effort to adapt the discomfiting cognitions to the ensemble of already existing cognitions. What they seek at this point is actually anchoring something which is alien and disturbing in a system of known notions. The term "anchoring" perfectly belongs to that specific situation where unusual ideas are put into usual categories and images. Having a gestalt origin, it denotes situating something new in an old framework well adjusted to the realities of time.

In the context of the process of social representation, to anchor means to "classify and name something", it means to label an object or phenomenon in order to be able to operate with it. Moreover, to anchor, in this very context, means to ensure the inception of a new idea in the hierarchy of agreed values and respectively its transformation in an "object placed on a scale of preferences in the existent social relations.

Exprimând *repere conceptuale, idei-forță, prisme inductoare de mentalități sau credințe care influențează comportamentele*, reprezentările sociale – precum am stabilit într-un studiu realizat anterior* – *nu apar pe un loc viran*. Până a deveni, expresia lui S.Moscovici și G.Vignaux (1994, p.25-26), entități psihomente argumentative chemate să stabilească legături, să amintească, să construiască imagini, să dea sens, să rezume în câteva cuvinte/propoziții un clișeu sau o etichetă, să asigure raționalitatea discursului sau integritatea normativă a grupului, ele, întâi de toate, trebuie să *dispună de obârșie*, să dovedească că sunt *producții despre ceva preexistent*, că reprezintă *reflecții despre conținuturi deja elaborate*. Or, de la bun început, întreaga lor existență este alimentată de valori, credințe, norme, reguli și practici culturale, de ritualuri, cutume și stiluri comportamentale acceptate de toată sau de aproape toată lumea. În plus, așa cum menționează A.Neculau (1996, p.34), nu sunt de neglijat și anumite „zone obscure” ale vieții de zi cu zi, după cum și anumite „mărturii”, mai mult sau mai puțin discrete, ale individului sau grupului.

În calitatea lor de *științe colective sui generis*, reprezentările sociale redau tipul de constructe cerebrale care își trag proveniența dintr-un univers comun „palpabil”, dintr-o realitate socială concretă. Și de această dată, *apartenența la comunitate* – ca să dăm curs unui pasaj din M.Kundera (2009), unul dintre cei mai importanți romancieri ai timpurilor noastre, autorul renumitelor *Viața e în altă parte, Cartea râsului și a uitării, Nemurirea, Lentoarea, Identitatea sau Ignoranța*, – „(...) *ne ia ochii cu visurile ei, cu elanurile ei, cu proiectele, iluziile și luptele ei, cu religiile, ideologiile și pasiunile ei*”.

Deoarece originea oricărei reprezentări sociale se regăsește fie în contextul spectrelor relaționale existente, fie în substanța unor modele experiențiale anterioare, este de la sine înțeles că ceea ce poate fi echivalat cu *geneza entităților psihomente argumentative* sau, în alți termeni, cu *reliefarea grilelor de lectură a realității* ține de niște ecuații cu un pronunțat caracter fenomenologic. Cu alte cuvinte, despre fondarea câmpurilor reprezentationale se poate vorbi la modul serios doar pornindu-se de la existența anumitor factori de influență și doar luându-se în calcul efectele care sunt nemijlocit legate de prezența lor. În fine, emergența reprezentărilor sociale este de neînchipuit fără implicarea unor mecanisme care au la bază procesele de gândire centrate pe memorie și pe concluziile elaborate anterior.

* *A se vedea*: M.Șleahțiți. Emergența reprezentărilor sociale. Mecanismul de *obiectivare* // Studia Universitatis: Revistă științifică a Universității de Stat din Moldova. Seria „Științe ale Educației: Pedagogie, Psihologie, Didactici particulare”, 2011, nr.9(49), p.116-126.

Care sunt aceste mecanisme?

Specialiștii, pornind de la S.Moscovici și terminând cu cei din generațiile mai tinere, sunt de părere că emergența reprezentărilor sociale antrenează două mecanisme de bază – *obiectivarea* și *ancorarea*. Fiecăruia îi revine o constituție multivalentă, funcții variate, roluri distincte, potențialități edificatoare enorme. Dispunând de largi posibilități, ele contribuie în mod direct la instaurarea „științelor colective” chemate să organizeze raporturile simbolice dintre indivizi, să construiască o „viziune comună” asupra lumii și să identifice „codurile” necesare reglării schimburilor sociale. Deoarece la *obiectivare* ne-am referit deja, să vedem, în continuare, cum stau lucrurile în cazul celui de-al doilea mecanism.

Ce reprezintă, așadar, *ancorarea* ?

S.Moscovici, potrivit informațiilor de care dispunem pentru moment, este acela care întreprinde prima tentativă de a contura entitatea fenomenului de ancorare. În *The phenomenon of social representations* (1984, p.27-28; 1997, p.39-40), recurgând la numeroase și variate exemple – preluate din viața de zi cu zi a indivizilor, dar și din studiile experimentale ale unor consacrați adepți ai conceptului de reprezentare socială (cum ar fi, spre exemplu, cel al lui D.Jodelet chemat să răspundă întrebărilor legate de apariția „științelor sociale” în mediul rural sau cel al lui Cl.Herzlich axat pe identificarea modului în care cei mulți își imaginează sănătatea și boala), el oferă publicului interesat următoarele trei formule enucleaționale:

- „*ancorarea este un proces care transferă ceva străin și perturbator în sistemul nostru particular de categorii și compară acest element cu paradigma unei categorii pe care o considerăm potrivită*”;
- „*a ancora înseamnă a clasifica și a numi ceva; or, lucrurile care sunt neclasificate și nenumite sunt străine, nonexistente și, în același timp, amenințătoare*”;
- „*prin ancorare putem reprezenta neobișnuitul în lumea noastră obișnuită, îl putem reproduce ca o replică a unui model familiar*”.

Fundamentându-și poziționarea, S.Moscovici atrage atenția asupra faptului că în măsura în care *o noțiune nouă este comparată cu paradigma unui construct ideatic existent, ea primește – volens-nolens – caracteristicile acelui construct și este re-ajustată pentru a se potrivi în interiorul lui* (pentru sătenii intervievați de către D.Jodelet, bunăoară, pacienții plasați în mijlocul lor în asociere medicală erau judecați imediat prin standarde convenționale și comparați cu idioții, spastici, vagabonzii sau cu ceea ce în dialectul local purta numele de „pungaș”). Mai mult, spune faimosul psihosociolog francez: dacă este acceptată clasificarea obișnuită prin comparația cu paradigma unui construct ideatic existent, atunci orice opinie care se referă la construct se va referi, de asemenea, și la noțiune (opinia sătenilor din același studiu experimental al lui D. Jodelet – că au de a face cu idioți, vagabonzi sau/și spastici – a fost transferată, de o manieră nealterată/nemodificată, pacienților). Astfel, (...) *chiar dacă suntem conștienți de existența anumitor discrepante, de aproximația afirmațiilor noastre, ne agățăm de ele fie și numai pentru a conserva un minimum de coerență între necunoscut și cunoscut*”.

Anii care au urmat după scoaterea de sub tipar a *The phenomenon of social representations* se caracterizează printr-o vastă răspândire a punctelor de vedere moscoviciene. Aserțiunile de mai jos – preluate, la întâmplare, din doar câteva surse de turnură psihosociologică – vin să confirme acest lucru:

• **D.Jodelet:** *intervenind în amonte și în aval față de formarea reprezentărilor, ancorarea asigură încorporarea acestora în social, într-un sistem noțional, într-un preexistent gândit, într-o rețea de semnificații care permite să fie situate în raport cu valorile existente și să le dea o coerență* (1997, p.104);

• **W.Doise:** *prin cuvântul „ancorare” se înțelege situarea a „ceva nou” într-un cadru de referință vechi, într-o grilă de semnificații care patronează relațiile simbolice între actorii sociali, în scopul facilitării interpretării acestui „ceva nou”* (1997, p.155-157);

• **A.Neculau – M.Curelaru:** *a „ancora” înseamnă a „clasifica și numi ceva”, a eticheta un obiect sau fenomen pentru a putea opera cu el* (2003, p.292);

• **M.Curelaru:** *„ancorarea” constă în încorporarea unor noi elemente informaționale într-o rețea familiară de categorii cognitive și acordarea unor semnificații în raport cu anumite realități sociale* (2006, p.55);

• **S.Chelcea:** *„ancorarea” este ceea ce presupune că neobișnuitul, atipicul, nefamiliarul trebuie să ancoreze, asemenea unei bărci, la una dintre balizele spațiului nostru de gândire social constituit, adică, în primul rând, la categorizări și prototipizări* (2003, p.313);

• **P.Șihirev:** *„ancorarea” (= angragea) este chemată să „lege” reprezentările sociale nou-apărute de cele deja existente în conștiința indivizilor* (1999, p.278);

• **T.P. Emelianova:** *„ancorarea” înfățișează mecanismul care facilitează adaptarea indivizilor la contexte sociale mișcătoare, oferindu-le acestora posibilitatea de a clasifica obiectele noi și de a le alia, ulterior, șirurilor de obiecte familiare, tradiționale, cunoscute* (2006, p.50).

Din cele prezentate până acum se desprinde ideea conform căreia fenomenului ancorării, studiat – cu interes și meticulozitate – de-a lungul unei perioade impunătoare de timp, i s-au atribuit, în fond, unele și aceleași note definitorii. Fie că este vorba de S.Moscovici, cu a sa *The phenomenon of social representations*, de W.Doise, cu a sa *Ancorare în studiul reprezentărilor sociale*, sau de T.P. Emelianova, cu a sa *Конструирование социальных представлений в условиях трансформации российского общества*, este absolut evident că reprezentarea diferitelor obiecte sociale (= fapte, fenomene, accidente, destine omenești etc.) poate avea loc doar în situația în care aceste obiecte pot fi plasate într-un sistem categorial preexistent, într-o lume a valorilor acceptate, într-o nișă cu nume familiare. A reprezenta înseamnă, de fapt, a clasifica ceea ce este neclasificabil sau – în alți termeni – a numi ceea ce este nenumibil. Ca și acum zece, douăzeci, treizeci sau chiar cincizeci de ani, putem afirma că viziunile pe care le avem în legătură cu ceea ce se întâmplă în jur redau, în mod fundamental, un sistem de clasificare și de notare, de alocare de categorii și de nume.

„Când filmul american „Batman” – semnalează, în context, V.Aebischer și D.Oberlé” (1990, p.37-38) – a fost lansat cu mare pompă pe piața americană, succesul a fost imediat. În SUA, filmul a bătut toate recordurile de box-office, iar veniturile realizate din comercializarea obiectelor cu inscripția „Batman” (tricouri, insigne, costume de baie, șepci etc.) le-au depășit chiar și pe cele ale filmului. Nimic din toate acestea în Franța. În ciuda unui buget de promovare de mai multe milioane și a unei mediatizări excesive, filmul nu a avut succesul scontat, iar comercializarea produselor „Batman” a înregistrat un eșec total. Totuși, era vorba despre același film și campania publicitară din Franța a făcut apel la aceleași afixe, la aceeași emblemă ca și în SUA: un liliac negru pe un fond auriu, fără nicio explicație. Recunoașterea acestei embleme nu a pus probleme în SUA, dar în Franța procentul de recunoaștere nu a depășit 10%. Francezii nu au văzut decât o gură mare, deschisă, mai mult sau mai puțin lipsită de dinți, și nu au putut integra această imagine unor lucruri deja cunoscute. În schimb, pentru americani, Batman este unul dintre eroii fondatori ai imaginerii naționale. Povestirile despre Batman au fost difuzate în SUA la TV și au entuziasmat și marcat generații întregi, de la cei mici până la adulți, tot așa cum s-a întâmplat cu Bécassine, Tintin, Lucky Luke, Astérix etc. în Franța. Așa a fost posibil – concluzionează cei doi autori – ca un mare număr de americani să ancoreze emblema liliacului într-un cadru de referință bine precizat, în timp ce francezii, dispunând de cadre de referință diferite, i-au dat cu totul alt sens”.

Având o ieșire directă la franțuzescul *l'angrage* [ultimul semnificând, după cum se știe, fie acțiunea de a lega un sistem tehnic de un alt sistem tehnic sau de pământ (în vederea împiedicării deplasării sau răsturnării acestuia), fie acțiunea de a fixa o navă sau un corp plutitor de fundul apei cu ajutorul unei ancore] și purtând, totodată, un irefutabil caracter gestaltist (pentru faptul că presupune, după cum spun W.Doise și A.Palmonari (1986, p.22), „situarea noutăților într-un cadru referențial vechi, în scopul facilitării interpretării lor”), mecanismul ancorării ajută indivizilor să facă un *efort de raliere* a informațiilor străine cunoașterii pe care o au la ansamblul abordărilor deja existente, la „paradigmele unor categorii considerate potrivite”. Doar pe această cale (și nu pe alta!) devine posibilă apariția unor „imagini obișnuite” apte să se înrădăcineze în gândirea indivizilor, devenind – expresia lui A.Neculau – „parte integrantă a ansamblurilor sociocognitive”.

Așa cum reprezentările sociale redau, în mod fundamental, sisteme de clasificare și de notare, de alocare de categorii și de nume*, este de la sine înțeles că mecanismul de ancorare nu are decât să caracterizeze „inserția unei științe în ierarhia valorilor sociale”, o inserție prin care știința în cauză devine „un instrument cu care omul de rând poate să-și ordoneze viața” sau, într-o altă înșiruire de cuvinte, „un obiect plasat pe o

* Cu referire la acest moment, S.Moscovici (1984, p.29-30) relevă următoarele: „(...) Neutralitatea, în cazul reprezentării sociale, este interzisă de chiar logica sistemului în care fiecare obiect și ființă trebuie să aibă o valoare pozitivă și să-și asume un loc stabilit într-o ierarhie în mod clar gradată. Atunci când clasificăm o persoană între nevrotici, evrei sau săraci, în mod evident nu asertăm un fapt, ci îl apreciem și îl etichetăm. Procedând astfel, ne revelăm, de fapt, „teoria” asupra societății și asupra naturii umane”. Deși, spune el, relația existentă între reprezentarea socială și sistemele de clasificare și notare, de alocare de categorii și nume este „(...) un factor vital care nu a primit întreaga atenție pe care o merită”, este neîndoielnic că „(...) procesul de reprezentare implică, totuși, până și codificarea stimulilor psihici într-o categorie specifică, așa cum a arătat-o, bunăoară, cercetarea privind percepția culorilor în diferite culturi (indivizii, atunci când li se arată diferite culori, le percep în funcție de o paradigmă – chiar dacă o astfel de paradigmă ar putea să le fie complet necunoscută – și le clasifică în funcție de o imagine mentală)”. Conform reputatului psihosociolog francez, „(...) una dintre lecțiile pe care le-a dat epistemologia contemporană ne învață că orice sistem de categorii presupune o teorie care îl definește și îi specifică modul de întrebuințare; când un astfel de sistem dispăre, suntem în măsură să presupunem că și teoria a dispărut”.

scală de preferințe în raporturile cotidiene existente”. Oferind celor mulți cadre de referință și rețele de semnificații, ancorarea reprezintă, esențialmente, o *extensie a procesului de obiectivare* **. Or, exprimând „plasarea într-un context familial a ideilor ciudate” sau „transferarea a ceva străin și perturbator în perimetrul unor categorii și imagini obișnuite”, ea nu are decât să se axeze pe *schema figurativă a reprezentării*, adică pe un „grupaj de idei cunoscute care apropie obiectul cunoașterii de subiectul cunoscător” sau, altfel spus, pe o „condensare informațională centrată pe senzori acceptate și proiecții mintale comune”. Astfel stând lucrurile, *psihanaliza* – precum constată, spre exemplu, în *La psychanalyse, son image et son publique* S.Moscovici – este integrată într-o categorie alături de *confesiune*, deoarece ambele (*psihanaliza* + *confesiunea*) se bazează pe mărturisirea cu funcție catarctică. Mulțumită acestui fapt, psihanaliza dă naștere, în cele din urmă, unei rețele ample de semnificații, oferind indivizilor multiple criterii de judecare și clasificare. Mai mult decât atât, ea „(...) se constituie într-un instrument pentru înțelegerea stărilor proprii sau ale altora, pentru acceptarea sau refuzul conduitelor, pentru persuadarea cuiva să se angajeze într-un anumit traseu acțional etc.”.

Conform estimărilor lui S.Moscovici (1979, p.31-32), datorită mecanismului de ancorare, subiectul capătă posibilitatea de a reține diverse elemente ale anturajului social în anumite poziții, puncte, coordonate (deosebite una de alta), transformându-le, cu timpul, într-o „avere particulară”. „Împroprietărindu-i” pe indivizi, ancorarea contribuie la amplasarea secvențelor evenimentiale alarmante în grilaje noționale cunoscute și agreate. Ea se impune – precum ne atenționează A.Neculau (1992, p.40-41) – ca o punte prin care cei mulți pot plonja în realitatea din jur, ca o condiție care permite depistarea și soluționarea unor probleme comune, ca o expresie a unui sistem de semnificații reprezentând identitatea individului și a grupului din care acesta face parte, ca un indicator al inscripției sociale apt să ofere indivizilor o orientare certă pentru conduitele lor sociale și pentru interpretarea adecvată a raporturilor lor sociale.

Reprezentând o dimensiune cerebrală din care pot izvorî – la nesfârșit – varii emolumente de extracție cognitivă, afectivă sau/și comportamentală, mecanismul ancorării dispune, după cum e și firesc să fie, de o arhitectură complexă sau, altfel spus, de un profil componistic diversificat, de un aranjament structural cuprinzând mai multe paliere.

Ce ar presupune, la concret, genul vizat de multilateralitate?

În dezvoltarea lor contemporană, scrie G.Bachelard (1986, p.116-118), științele pot fi caracterizate drept domenii ale gândirii distanțate puternic de cunoașterea comună. Or, faptul că „educația științifică”, considerată suficientă pentru „cultura generală”, nu vizează decât fizica și chimia „moarte”, în sensul în care se spune că latina este o limbă „moartă”. Presupunând că o atare stare de lucruri ar putea să-l inducă pe cititor în eroare, distinsul filosof francez se vede obligat să constate: „Nu este aici nimic peiorativ dacă vrem doar să marcăm existența unei științe vii. Însuși Emile Borel a arătat că mecanica clasică, mecanica „moartă”, rămâne o cultură indispensabilă pentru studiul mecanicilor contemporane (relativistă, cuantică, ondulatorie). Dar rudimentele nu mai sunt suficiente pentru a determina trăsăturile filosofice fundamentale ale științei. Filosoful trebuie să ia cunoștință de noile trăsături ale științei noi”. În concluzie, autorul inconfundabilei *Dialectica spiritului științific modern* ține să menționeze că, datorită revoluțiilor științifice contemporane, omenirea, lăsând în urmă antichitatea, Evul mediu și timpurile moderne, intră în a *patra perioadă* a dezvoltării sale. Numindu-se *epoca contemporană*, ea este chemată să săvârșească „ruptura între cunoașterea comună și cunoașterea științifică, între experiența comună și tehnica științifică”.

Făcând trimitere la acest loc din opera lui G.Bachelard, S.Moscovici intervine cu o semnificativă paranteză psihosociologică. Aflându-se în două regimuri existențiale – lumea în care trăiesc și lumea în care gândesc – indivizii trebuie tratați, în cele din urmă, ca ființe *ce nu pot să nu tânjească după o lume unică (identică) și să nu se străduiască să o dobândească*. „Departate de a fi antidot al reprezentărilor și ideologiilor – găsim, bunăoară, în *The phenomenon of social representations* (1984, p.36) – științele, acum, generează ele însele astfel de reprezentări. Lumile noastre reificate cresc odată cu proliferarea științelor. Pe măsură ce teoriile,

** Obiectivarea, vom reaminti, redă tipul de activitate psihomentală prin care are loc transformarea conceptelor în imagini familiare, „materializarea” abstracțiilor, reproducerea noțiunilor în stil iconic. În lipsa lui, nu ar fi fost posibil ca, sub impactul unei presiuni informaționale, să se producă simplificarea și preluarea sub controlul conștiinței a obiectelor sociale existente. De regulă, atunci când ne lovim de ceva nou, tindem să extragem doar aspectele esențiale din ceea ce vedem. După selecția elementelor esențiale dintr-un set informațional „multicolor” se formează o „schemă figurativă” (= idei transformate într-un grupaj de imagini cunoscute, obișnuite, „neprotocolare”) care apropie obiectul cunoașterii de subiectul cunoscător. Păstrând, la început, o anumită legătură cu teoria din care a izvorât, „schema figurativă” devine treptat autonomă, căpătând o realitate proprie. Ulterior, asistăm la „naturalizarea” ei, la o substituție, de fapt, a lucrurilor scematizate, a interpretărilor abstracte cu lucruri concrete, încorporate în realitate. Ceea ce era, inițial, o abordare speculativă, o ecuație mintală căreia i se putea ralia doar unu număr limitat de indivizi, devine, cu timpul, un bun public, un ceva accesibil tuturor.

informațiile și evenimentele se multiplică, ele trebuie copiate și reproduse la un nivel mai apropiat și mai accesibil, dobândind o formă și o energie proprie. Cu alte cuvinte, ele sunt transferate unui univers consensual, circumscris și reprezentat. Înainte știința se baza pe simțul comun, transformându-l în ceva mai puțin comun. Indubitabil, fiecare fapt, fiecare loc comun ascund, în chiar platitudinea lor, o lume a cunoașterii, un rezumat de cultură și un mister care să-l facă atât fascinant, cât și obligatoriu”.

Dacă este adevărat, spune S.Moscovici, că, pe de o parte, „(...) tot ceea ce trebuie să facem este să persuadăm grupuri antagoniste sau indivizi asupra faptului că au foarte multe lucruri în comun, că ei sunt, de fapt, incredibil de asemănători” și că, pe de altă parte, „(...) este imposibil să clasifici fără a numi, în același timp”, atunci urmează să conștientizăm o chestiune extrem de importantă: „(...) numind pe cineva îl extragem dintr-un anonim perturbant pentru a-l dota cu o genealogie și pentru a-l include într-un complex de cuvinte specifice, a-l localiza, în fapt, într-o *matrice identificatională*”.

Noțiunea de *matrice identificatională* este, pentru S.Moscovici, un element care dă sens mecanismului de ancorare. A categoria pe cineva sau ceva, zice el, înseamnă a alege o paradigmă dintre cele stocate în memoria noastră și a stabili cu ea o relație negativă sau pozitivă. Atunci când deschidem aparatul de radio în timpul unei emisiuni, fără să știm despre ce e vorba, presupunem că este o piesă de „teatru”, dacă este suficient de asemănătoare cu T, unde T ține locul paradigmei „teatru”, ceea ce vrea să însemne dialog, intrigă etc. De obicei, este mult mai ușor să fii de acord cu ceea ce constituie deja o paradigmă decât cu gradul de asemănare a unui individ cu această paradigmă. Se poate spune, conchide S.Moscovici, că „(...) orice clasificare este făcută prin compararea individului cu un prototip, despre care se consideră în mod general că ar reprezenta o clasă și că primul este definit prin aproximația sau coincidența cu cel din urmă”.

Așadar, atunci când reprezentăm ambianța o și clasificăm, iar atunci când clasificăm întotdeauna efectuăm comparații cu un prototip, ne întrebăm dacă obiectul comparat este normal sau anormal față de acesta și încercăm să răspundem la întrebarea: „Este sau nu este așa cum ar trebui să fie?”. Ceea ce este anonim, nenumit, nu poate să devină o imagine comunicabilă și nici nu poate fi imediat legată de alte imagini. „Am observat – exemplifică S.Moscovici (1984, p.43-44) – că termenii psihanalitici precum „nevroză” sau „complex” dau consistență și chiar realitate unor stări de tensiune, neadaptare, chiar de alienare, care erau de obicei privite drept etapă de mijloc între „nebunie” și „sănătate”, dar nu erau niciodată luate în serios. Era evident că odată ce li s-a dat un nume, au încetat să deranjeze. Psihanaliza este, de asemenea, responsabilă pentru proliferarea de termeni derivați dintr-un unic model, astfel încât putem vedea un simptom psihic etichetat „complex de timiditate”, „complexul fratelui mai mare”, „complexul puterii”, „complexul lui Sardanapal”, care, evident, nu sunt termeni psihanalitici, ci cuvinte făcute să le imite. Simultan, vocabularul psihanalitic devine ancorat în cel cotidian și este, astfel, socializat. Tot ceea ce fusese perturbator și enigmatic în aceste teorii se leagă de simptome și persoane care păreau a fi fost disturbate și perturbatoare, pentru a constitui imagini stabile într-un context organizat care nu are nimic disturbator. În final, (...) cei care vorbesc și cei despre care se vorbește sunt forțați într-o *matrice de identitate pe care nu au ales-o și asupra căreia nu au nici un control*”.

Scoțând obiectele reprezentării dintr-un anonim perturbator în vederea dotării lor cu o genealogie completă, *matricea identificatională* – sau *matricea iconică*, precum i se mai spune în rândul psihosociologilor – este chemată să actualizeze un arhicunoscut aforism: *totul apare din ceva*. Confirmând o dată în plus veridicitatea acestuia, *matricea identificatională*, opinează A.Neculau (1992, p.41), arată că „(...) reprezentarea nu se înscrie pe un loc gol, ci se articulează unui sistem de gândire preexistent, latent sau manifest”. Tipul vizat de matrice se prezintă, în viziunea cercetătorului român, ca o procedură psihomentală de „familiarizare cu necunoscutul”, ca o pârghie de sorginte intelectuală care pune în valoare cadrele de gândire știute și care tinde să încadreze noutatea, să clasifice și să eticheteze, să denumească și să explice cu ajutorul categoriilor familiare, cunoștințelor anterioare, cuvintelor din limbajul cotidian.

În fond, *matricea identificatională* reliefează un conglomerat de valori intelectuale și spirituale, un mixaj constituit – pe de o parte, din prototipuri, moduri de gândire, etichete difuzate în rândul populației și din experiențe de viață personală – pe de altă parte. Când spunem despre cineva că e de „stânga”, de „centru” sau de „dreapta”, consemnează – în context – A.Neculau (1992, p.42), operăm cu un stil de gândire împărțit de un grup, apelăm la imagini preconstruite, dirijăm procesul cognitiv prin intermediul „fisei de semnalare” pe care ne-o conferă profesiunea, cultura, opțiunea ideologică etc., incluzând în această operație și schema noastră, opțiunea noastră. Regăsindu-se în varii contexte reprezentationale, *matricea identificatională* le fortifică în mod substanțial, implicându-le un caracter relațional de la care pornește regândirea postulatelor unei culturi date, inventarea unor norme noi, reconstruirea realității.

Pe fundalul celorlalte părți constitutive ale procesului de reprezentare socială, *matricea identificatională*, spun specialiștii, se impune prin cel puțin *cinci semne distinctive*.

În primul rând, prelucrarea informațiilor noi, necunoscute, eteroclite presupune existența filierei *determinantelor de grup*. Dacă caracteristicile obiectului reprezentat corespund indicatorilor axiologici, mentali sau/și existențiali, tipici pentru un anumit grup social, atunci acestui obiect i se atribuie, cu timpul, toate calitățile grupului – atât cele primare, cât și cele secundare; atât cele prezente, cât și cele presupuse. Privită dintr-o asemenea perspectivă, matricea identificatională apare în varianta unei construcții cerebrale bivalente. Pe de o parte, ea face ca formula prin care actorii sociali percep ambianța să cadă sub imperiul unui complex preexistent de opinii, atitudini și reprezentări. În același timp, tot ea – ciocnind cunoscutul cu necunoscutul, tradiționalul cu netradiționalul – face ca și complexele preexistente de opinii, atitudini și reprezentări, la rândul lor, să se modifice, regrupeze, restructureze. În cele din urmă, mulțumită genului vizat de bivalență, subiecții capătă posibilitatea de a determina relativ ușor „echivalența dintre informația primită și un anumit element de reprezentare deja intrat în arsenalul cognitiv al conștiinței”. (S.Moscovici - M.Hewstone, 1984, p.563)

În al doilea rând, matricea identificatională se distinge prin faptul că semnifică o *funcție cu caracter social, o formă sui generis de reflectare socială*. Prin această însușire, atenționează S.Moscovici (1979, p.39-40), ea face dovada faptului că depinde foarte mult de modul în care membrii diferitelor clase sociale se autodetermină între bogați și săraci, patrioți și nepatrioți, exploatatori și exploatați. Atunci când, de exemplu, o persoană a cărei opinii nu consună cu ideologia unei anumite clase este numită „inamic al poporului”, observăm cum acest determinativ – care, potrivit ideologiei respective, evocă o imagine definită – exclude persoana din societatea căreia îi aparține. Este evident, spune autorul invocat, că numirea nu este o simplă operațiune intelectuală orientată spre claritate sau coerență logică. Ea este, mai degrabă, o operație legată de *atitudinea socială*. Calitatea principală a unei clase, afirmă aceeași sursă, este că oferă un model potrivit sau un prototip pentru a o reprezenta și un fel de set fotografic al tuturor indivizilor care, se presupune, îi aparțin. Determinând repertoriul de norme sau comportamente și marcând ce se poate și ce nu se poate membrilor săi, ea condiționează o matrice identificatională, prin care, ori de câte ori apare prilejul, tinde să-și impună voința.

În al treilea rând, matricea identificatională se caracterizează prin aceea că dispune de un indubitabil *potențial iconic*. Exprimându-și atitudinea critică față de tradiționalele doctrine cognitiviste, pentru care semnificația unui anumit concept poate fi redusă la o sumă de laturi, discrete și independente, ale fenomenului descris, iar cunoașterea noului este privită din perspectiva unei clasificări de atribute și a unei comparații noționale, S.Moscovici arată că interpretarea adecvată a entității câmpului psihosocial și a proceselor care se produc în limitele lui va fi inefficientă dacă se va omite sau se va subaprecia importanța laturii imaginare/iconice a procesului de cunoaștere. În această ordine de idei, se estimează că matricea identificatională are misiunea de a face ca în desfășurarea procesului reprezentational să intervină cât mai multe mostre, modele, prototipuri ale obiectelor sociale.

În al patrulea rând, o matrice identificatională veritabilă conține tot felul de indicatori prin care se poate stabili relativ ușor gradul de potrivire/nepotrivire a caracteristicilor fenomenului reprezentat cu cele ale factorilor iconici implicați în proces. În viziunea mai multor specialiști (cum ar fi, de pildă, S.Moscovici, M.Hewstone sau T.P. Emelianova), acest moment are o mare importanță. Atât de mare, încât cu toții țin să sublinieze că în lipsa lui nu are nici un rost să se recurgă la analiza legată de apariția, dispariția și de re-apariția câmpurilor reprezentationale. Or, necunoscând cât de mult evenimentul reprezentat corespunde sau nu prototipului său imaginar, nu putem spune cât de calitativă este relația pe care o întreține cu lumea înconjurătoare.

Și, în sfârșit, în al cincilea rând, matricea identificatională se caracterizează prin aceea că necesită un *regim de polaritate*. Funcționând într-un asemenea regim, mecanismul ancorării capătă, după cum sunt tentați să creadă S.Moscovici și Ph.Ricateau (1972, p.35), expresia unei operațiuni intelectuale cuprinse între două stări contradictorii – una cu sens pozitiv și alta cu sens negativ – ale uneia și aceleiași identități: „progresist-reacționar”, „revoluționar-stagnant”, „știință-ideologie” etc.

Acumulând – prin intermediul matricei identificatională – energiile necesare prelucrării informațiilor noi (mai puțin cunoscute, neobișnuite, anormale sau/și eteroclite), procesul reprezentational ajunge, *novissime*, la o fază când, expresia lui S.Moscovici, se relevă o viziune consolidată a individului sau grupului asupra unei situații socialmente importante. Ceea ce a fost neidentificat primește o identitate clară: se atribuie înțeles la ceva care, mai înainte, nu avea înțeles într-o lume consensuală.

Schematic, mecanismul de ancorare poate fi redat în felul următor (adaptare după M.Curelaru, 2006):

ANCORARE

(situarea a „ceva nou” într-un cadru de referință vechi, tradițional, obișnuit)

Integrarea categorială

(introducerea elementelor informaționale noi într-un sistem categorial familiar subiectului/grupului)

Elaborarea sistemului de interpretare

(crearea rețelei de semnificații sociale)

În definitiv, dacă *obiectivarea* asigură „materializarea” unei abstracții, transformarea unui concept eteroclit într-o construcție ideatică familiară sau reproducerea unei noțiuni printr-o imagine pe larg împărtășită, atunci *ancorarea* creează condițiile necesare introducerii informațiilor mai puțin obișnuite în sistemele categoriale cunoscute celor mulți, modelării liniilor comportamentale și elaborării formulelor de interpretare a acestora. Cu alte cuvinte, în timp ce *primul mecanism*, axându-se pe reținerea unor elemente esențiale dintr-un set noțional „multicolor”, pe formarea unor nuclee figurative apte să apropie obiectul cunoașterii de subiectul cunoscător sau pe încorporarea grupajelor de imagini devenite apropiate în realitatea cotidiană, oferă posibilitatea de a simplifica cognițiile referitoare la o anumită stare de fapt și de a descoperi calitatea iconică a unei idei sau situații imprecise, cel de *al doilea mecanism*, având la bază procesele de asimilare și de accentuare a contrastelor, de categorizare și de clasificare, de notare și de alocare de categorii și nume, face ca dimensiunea „străină și perturbatoare” să poată fi comparată cu „paradigmele categoriilor acceptate” în eventualitatea inserției ei în universul cerebral al omului de rând și, respectiv, în totalitatea relațiilor sociale existente.

Bibliografie:

1. Aebischer V. Oberlé D. Le groupe en psychologie sociale. - Paris: Bordas, 1990.
2. Bachelard G. Dialectica spiritului științific modern. - București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1986.
3. Chelcea S. Reprezentare socială / S.Chelcea, P.Iluț (coord.). Enciclopedie de psihosociologie. - București: Editura Economică, 2003, p.313-315.
4. Curelaru M. Reprezentări sociale. Ediția a II-a, revăzută. - Iași: Polirom, 2006.
5. Doise W. Ancorarea în studiul reprezentărilor sociale / A. Neculau (coord.). Psihologia câmpului social. Reprezentările sociale. Ediția a II-a. - Iași: Polirom, 1997, p.155-167.
6. Doise W., Palmonari A. L'étude des représentations sociales. - Neuchâtel: Delachaux et Niestlé, 1986.
7. Jodelet D. Reprezentările sociale, un domeniu în expansiune / A. Neculau (coord.). Psihologia câmpului social. Reprezentările sociale. Ediția a II-a. - Iași: Polirom, 1997, p.85-107.
8. Moscovici S. La psychanalyse, son image et son publique. - Paris: PUF, 1961/1976.
9. Moscovici S. Fenomenul reprezentărilor sociale / A. Neculau (coord.). Psihologia câmpului social. Reprezentările sociale. Ediția a II-a. - Iași: Polirom, 1997, p.15-76.
10. Moscovici S. Sur les représentations sociales. - Paris: PUF, 1979.
11. Moscovici S. The phenomenon of social representations / R.M. Farr & S.Moscovici. Social representations. - Cambridge: Cambridge University Press, 1984, p.3-69.
12. Moscovici S., Hewstone M. De la science au sens commun / S.Moscovici (ed.). Psychologie sociale. - Paris: PUF, 1984, p.539-566.
13. Moscovici S., Ricateau Ph. Conformité, minorité et influence sociale / S.Moscovici (ed.). Introduction à la psychologie sociale. Vol.1. - Paris: Larousse, 1972.
14. Neculau A. Reprezentările sociale – o nouă carieră // Analele Științifice ale Universității „Alexandru Ioan Cuza”. Serie nouă: Psihologie – Pedagogie. Tom I. - Iași: Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 1992, p.38-42.
15. Neculau A., Curelaru M. Reprezentări sociale / A.Neculau (coord.). Manual de psihologie socială. - Iași: Polirom, 2003, p.283-308.

* * *

1. Емельянова Т.П. Конструирование социальных представлений в условиях трансформации российского общества. - Москва: Институт психологии РАН, 2006.
2. Шихирев П. Социальные представления / П.Шихирев. Современная социальная психология. - Москва: ИП РАН; КСП +; Академический Проект, 1999, с.273-283.

Prezentat la 05.04.2012